

Sanjin Sorel
University of Rijeka
ssorel@ffri.hr
ORCID: 0000-0001-7967-382X

Data przesłania tekstu do redakcji: 03.11.2018
Data przyjęcia tekstu do druku: 04.03.2019

Pjesničke ulizice i vlast (o udvorništvu Paveliću, Titu i Tuđmanu)

ABSTRACT: Sorel Sanjin, *Pjesničke ulizice i vlast (o udvorništvu Paveliću, Titu i Tuđmanu)* (Poetry Sycophants and the Authority [On Grovelling to Pavelić, Tito and Tuđman]). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 17. Poznań 2019. Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, Adam Mickiewicz University, pp. 237–251. ISSN 2084-3011.

In the analysis of Croatian political poetry, although the article speaks only about texts on the subject of Ante Pavelić, Josip Broz - Tito and Franjo Tuđman, I also refer to all those who have written or are still writing sycophant texts, somewhere on the margins of good taste and obsequious poems. Works about the mentioned historical figures are just a name, a sign of the ideology represented by: fascism, socialism, nationalism (spiritual renewal). The analysis comprises the following topics: apotheosis, mythological narratives, government and social authority, revisionism. The name-induced conflict on the social scene is purely symbolic and future-oriented, but also deals with values that will determine the re/presentation of the Republic of Croatia.

KEYWORDS: poetry; sycophant; authority; Tito; Pavelić; Tuđman

Jedan je izbor pjesama Branka Matana iz *Gordogana* 2007. godine ukazao na drugu stranu raskoši hrvatske poezije i pjesnika: *Povijest u stihovima – pjesme o drugu Titu i još nekim drugovima*. Zahvaljujući tome izboru, na jednome smo mjestu dobili neku vrstu „opće povijesti gadosti“. Ta će gadost katkada, eufemistički, zvati se političkom književnošću, čak i angažiranim i domoljubnim pjesništvom, u posebnim bismo je prilikama mogli nazvati i prigodnom književnošću, no u suštini, uvijek je bila i bit će udvornička karaktera. Kao što su u *Gordoganu* svojedobno u nastavcima izlazila „zabranjena mjesta hrvatske književnosti“, tako je, na presjecištu između psihološkoga, „ljudskoga, odviše ljudskoga“ i književnopovijesnoga, pa i teorijskoga, meni to pjesništvo najprimjerenije nazvati ulizivačkim pjesništvom. Možda čak i na tragu više „lirike lizanja“ i, manje, „poezije pljućkanja“, kako je Antun Gustav Matoš krstio pisanje Janka

Polića Kamova. A ta opća povijest gadosti, ulizivačko pjesništvo, u svoje referencijalnome odnosu najčešće upućuje na nositelje neke političke funkcije, često u okviru vlasti.

Kada budem govorio o Anti Paveliću, Josipu Brozu Titu i Franji Tuđmanu, ujedno ću kontekstualno misliti i na Josipa Jurja Strossmayera, Stjepana Radića, Antu Starčevića te na nebrojene druge, na sve one kojima su se pisali ili još uvijek pišu ulizivački tekstovi negdje na rubovima dobrog ukusa i udvorničke pjesme. Oni možda nisu Petrarcina Laura, ali su model, paradigma, metonimija. A o njima, duhovito je primijetio Antun Barac, pišu komarci, makar u povijestima književnosti zauzimali istaknute uloge:

Književni komarci imaju sva obilježja komaraca kao vrste kukaca – i po načinu života, i po dojmima, što ga ostavljaju iza svojih nasrta, i po uvjetima, u kojima žive, a i po načinu, kako ljudi s njima postupaju. Ima književnih Komaraca, kojima je glavno obilježje: zujanje. Da li pišu lirske pjesme, da li novele, da li se smatraju književnim kritičarima ili ideolozima – njihova je značajka: oni su grlati, nastojeći, da što više upozore na sebe. Bilo o čemu pisali, oni uvijek podižu glas – ne zato, što bi doista bilo znatno ono, o čemu govore, nego što drže, da će i sami u očima čitalaca postati to ugledniji, sa što više važnosti prikazuju stvar, o kojoj govore. Ne smeta ništa, što često pišu bez glave i repa; za njih nisu odlučni sadržaj i misao, nego zvučnost njihova glasa (Barac, 1965, 44).

Zašto im se, političarima, književnici ulizuju? Pjesnici se oduvijek obraćaju autoritetu. Jednom je on Bog, drugi put neka povijesna, svjetovna ličnost. Odnos prema njima Barbara Skarga analizira kroz Ricoerov pojam paradoksa autoriteta. Riječ je o reprezentaciji slike autoriteta koji „se sastoji od lažnih predstava, odsustva kritičnosti, realne ocene uloge i funkcije date institucije ili ličnosti koja ga je možda u nekakvom prelomnom momentu zasluživala“ (Skarga, 2008, 106). Kako još do vjerodostojne istine o Titu ili Tuđmanu nismo došli, s obzirom na još uvijek popriličan broj pristupa *pro et contra* jednoj i drugoj povijesnoj ličnosti, ne preostaje mi ništa drugo nego analizirati načine na koje se autoritet sam prikazuje u pjesništvu. Ali, već sam pojam autoritet označava utjecaj koji se formira na ugledu (znanju, iskustvu, sposobnosti obvezivanja drugih), što kadšto može biti velikim problemom kod povjesničarskih revizionista.

U prostorima duha skloni smo se priklanjanju romantičarskome idealu, jednoj slici umjetnika kao uzvišena bića, genija, barda kojemu je sve

i jedino do čega mu je stalo – umjetnost. U takvoj idealiziranoj slici nema prostora pogledu na umjetnika kao ljudsko biće. S pravom je pozitivizam opisan kao esencijalistička teorija, pa ipak samo postojanje umjetnika koji su dio svoga rada posvećivali stvarnim povijesnim, najčešće političkim ličnostima ostavlja prostor za interpretaciju i tumačenje. Čak ne niti umjetnika, u našem slučaju pjesama, već samoga čina. A čin je često bio banalan i gotovo nevjerojatan, no ipak ponešto govori o psihologiji pjesnika. Antun Barac ističe jednu stavku koja nije zanemariva u kontekstu ulizništva u hrvatskoj književnosti, a koja izgleda poprilično banalna i koja nema nikakve veze s mitološkim narativima, apoteozi iz uvjerenja, već stvar svodi na onu glasovitu „logiku kruha, slave i straha“ Stanka Lasića, u čijim je postupcima moralnost misaona imenica:

Honorari su za književne sastavke vrlo porasli – osobito u listovima, koje podržava ustaška vladavina (Hrvatski narod, Nova Hrvatska, Spremnost, Neue Ordnung). Oni se udešavaju prema porastu cijena, pa su se od g. 1941. do 1944. digli od 1000 kuna na 15.000–30.000 kuna po članku. To iznosi gotovo koliko i cijela mjesečna plaća državnih namještenika. Kako su takvi sastavci većinom kratki – a ne moraju po sadržaju biti ni novi – okretan pisac može svake nedjelje napisati bar ponešto. Neki se književnici obilno okorišćuju tima mogućnostima zarade, te se pojavljuju u listovima svakih osam dana. Kažu, da je neki od njih rekao, da mu nikad nije bilo tako dobro, kao sada. Jedan drugi može pak mirno nastaviti svoj predratni način života, ispijajući svaki dan toliko čaša piva, koliko je pio i prije 1941 (Barac, 1965, 14–15).

Poezija se po Todorovu manifestira putem *etimološkoga izvođenja*, *jezičnih igara* te *simboličkih evokacija*. Todorov će za potonje dokazati da se njihova vrijednost očituje u odnosu određeno – neodređeno. Uspješniji je simbolizacijski tekst onaj koji je neodređeniji i, obratno, što je pjesma određenija, to je njezin simbolički potencijal manji (Todorov, 1986, 78–82). Pjesnici koji pišu o Paveliću, Titu, Tuđmanu, no i brojnim drugim povijesnim ličnostima, pišu o idejama kojima su oni znak. Pavelić je drugo ime fašizma, Tito označava socijalizam, dok Tuđmanovo ime stoji umjesto nacionalizma i duhovne obnove Hrvatske. Izlazeći iz okvira imena redovito govorimo o onome što ta imena simboliziraju. Što su raznolikija tumačenja imena-simbola, što je njihova polisemičnost veća, to će i evocirajući prostor biti širi, a time izlazimo iz okvira povijesnih znanosti i ulazimo u prostore ideologije kojoj je književnost također jedna od paradigmi.

Kao što se Jean Genet u *Crncima* pita koje su oni boje, tako sa sigurnošću ne možemo za neke od navedenih političara utvrditi jesu li crni ili bijeli. Pouzdano je nešto drugo – premda su mrtvi, još uvijek su živi. Simbolički. Povijest ne umire, već se vječno vraća. Koliko je sklizak teren za tumačenje simbola pokazuju i mnoga tomu suprotna mišljenja, među kojima izdvajam ono Dunje Rihtman-Auguštin:

Hrvatski povijesni simboli izazvali su i još uvijek izazivaju dvostruk odjek: oduševljenje zbog simboliziranja ostvarenja vjekovnih nacionalnih ciljeva, s jedne strane, i ogorčenje jer podsjećaju na ne tako davni zločin, te izazivaju zazor i otpor. Izdignuti na razinu znakova legitimnosti posve određene države oni su na udaru te iziskuju višestruku i nedvosmisleno političku ogradu od mogućih konotacija. U takvom kontekstu jedva je moguće razmišljati o realnoj resemantizaciji ustaških simbola (Rihtman-Auguštin, 1992, 35–36).

Središnja je ličnost moga izlaganja Josip Broz Tito stoga jer uzrokuje najviše prijevora, protiv njega su se borili, kronološki, i Pavelić i Tuđman, nalazi se u sredini vladavine NDH – Jugoslavija – Hrvatska, a i vladavina mu je najduže trajala. Usto, o Josipu Brozu Titu ispjevano je najviše pjesama, što usmenih što umjetničkih, a sudeći po njihovu broju očito je bio, danas bismo rekli – zvijezda¹.

Pjesme o Titu, pritom mislim samo na umjetničke, ne i one nastale u narodu više ili manje spontano, interesantne su kako po kvantiteti tako i po kvaliteti. Ukoliko statistika nešto govori, utoliko zaključujem da je Tito prava medijska zvijezda u odnosu na Pavelića i Tuđmana, gotovo pa klasičan *pop star*. Kao i kod publike u odnosu prema zvijezdi, objektu svoje žudnje, tako se s Titom (idejom/slikom Tita) pjesnici nerijetko identificiraju, što nije ništa drugo nego „manevar simulacije“ (Moskoviš, 1997, 134), obična kamuflaža, a često i strategija prisvajanja.

¹ I dok o Paveliću uglavnom pišu pjesme anonimni autori ili pjesnički anonimci (Mile Budak, Ivo Lendić, Jerko Skračić, Jakša Ercegović, Vladimir Kiseljev, Ivan Evandelist Šarić, Andrija Ilić, Gabrijel Cvitan, August Đermati, Dražen Panjkota, Vladimir Jurčić, Jelena Šantić, Josip Vončina, Vinko Nikolić), a o Tuđmanu tek guslari Željko Šimić i Šimun Vrančić te Mladen Kvesić, Vlatko Majić i vječiti Milivoj Slaviček (Matan, 2007, 367–368), uokolo Titova se imena skupila značajna spisateljska svojta: Marin Franičević, Jure Kaštelan, Zdenko Štambuk, Grigor Vitez, Vladimir Nazor, Vlatko Pavletić, Slobodan Novak, Dobriša Česačić, Tomislav Marijan Bilosnić, Anka Žagar, Budimir Žižović, Ranko Igrić, Stijepo Mijović Kočan, Ivan Kordić, Dražen Mazur, Ljerka Car Matutinović, Giacomo Scotti, zaboravljeni Dušan A. Križanac.

Simulacija je oblik reprodukcije „pomoću drugih materijala, postupaka ili situacija [...], predstavlja još i način prisvajanja i kontrolisanja neke osobe ili nekog objekta koji nam izmiču“ (Moskovisi, 1997, 138). Identifikacija vodi prema jednoobraznosti, taj Moskovisijev izvod omogućuje nam vidjeti razloge zbog kojega sve pjesme posvećene Titu i ostalim drugovima određuje stereotipnost, shematičnost, predvidljivost. Tek jedna pjesma o Titu, po mome sudu, izvanredna je². Riječ je o tekstu Anke Žagar:

Tito

a šuma ljudi u srcu čučala
 a mramor a mekani obraz mora
 a biljana biljana platno rezala
 od triglava do ohrida
 ti to znaš na lijevoj mi strani
 odatle kapnuto
 zrno je sažeto
 ne gonetaj ga
 to srčano
 suro a
 zimzelen (*Kad te zaboli duša*, Pešić, 1981, 62).

No, što ako je književna stereotipnost rezultat „prisile ponavljanja“ koju nameće duh vremena? Tada mi zapravo govorimo o prostoru u kojem dominiraju određene uzance, socijalne i kulturne, koje određuje „struktura osjećaja“. Raymond Williams je pod tim terminom podrazumijevao „kulturu nekog razdoblja“ koja je određena specifičnim pristupima, tonovima, komunikacijom koji određuju „stvarni osjećaj života“. „Kada jednom nositelji takve strukture umru, toj se bitnoj sastavnici njihova života najviše možemo približiti kroz dokumentarnu kulturu, od pjesama“ (Williams, 2006, 41). I u toj činjenici sadržana je razlika pjesničkoga odnosa prema Titu. Nakon Pavelićeve i Tuđmanove smrti pjesnici se nisu baš pretrgnuli u ispisivanju panegirika, što je u suprotnosti s onim o Titu. Najbolji je primjer zbirka pjesama *Kad te zaboli duša – jugoslovenska poezija o Titu* (Pešić, 1981), a naziv je dobila po istoimenome tekstu Ljerke Car Matutinović.

²Premda je uglavnom riječ o lošim pjesmama, neke ipak odskoču. Primjerice Nazorov *Titov naprijed*, Mazurova *Stvarnost kao vrlina*.

Kontraargument mogao bi biti kako je Partija regulirala, odnosno potaknula izdavanje knjige. Pretpostavljam da je tako što moguće, pa i vjerovatno. Ali „struktura osjećaja“ nakon Titove smrti, dokumentirana brojnim i masovnim fotografijama i izjavama, pa i izljevima žalosti, ne može se pripisati organizacijskoj moći Partije, već više ili manje spontanoj reakciji gomile. Isto tako, nitko pjesnike u navedenoj zbirci nije tjerao pisati o Titu. Vjerujem kako je njihova reakcija rezultat životne i kulturne situacije u kojoj se našla Jugoslavija. Kada Otac umre, prestaje ulizništvo, na scenu stupa osjećaj i/ili razum. Upravo je Stijepo Mijović Kočan, ne samo pjesmom negoli i komentarom, najbolje zaokružio duh vremena i duh književnika:

Na Goranovom proljeću 1977. u Kasarni Maršal Tito u Zagrebu čitao sam odlomke poeme *Što će se zvati Tito*. Usuprot lijepu prijemu publike, nezadovoljan vlastitim učinkom, to nisam nigdje objavljivao. *Neće umrijeti* bili su naslovljeni stihovi nastali u siječnju 1980. i ponuđeni jednoj našoj novini, ali tada, iz razumljivih razloga, ni jedni nisu bili objavljivani, nego tek kasnije i iza Titove smrti. [...] U međuvremenu se u svemu, i intenzivnije, osjeća prisustvo Titove ideje (Mijović Kočan, 1981, 83).

A riječ je o istome dr. Stijepi Mijoviću Kočanu koji se od devedesetih godina preorijentirao na hrvatski nacionalizam, baš kao i Slobodan Novak ili Vlatko Pavletić.

No, vratimo se još malo na autoritete kojima su pjesnici fascinirani. Za Augustina „Bog je izvrсни stvoritelj dobrih stvari i najpravedniji regulator zlih volja. Ništa se ne zbiva što Bog ne želi, bilo dopuštajući da se zbiva, bilo da to on sam čini, *vel sinendo ut fiat vel ipse faciendo*“ (Trape, Russel, Cotta, 1982, 80). U socijalističkim zemljama performativna maksima religiju je svodila na „opijum za narod“ – pojam koji se prvi put javlja kod „novohegelijanca“ Karla Marxa u članku iz 1844. godine *O kritici Hegelove filozofije prava*. Na prvi pogled dva posve suprotstavljena svjetonazora, pa ipak! Ukoliko revolucionari završavaju ili kao totalitaristi ili kao heretici, utoliko nam je iz bliske povijesti europskih zemalja još uvijek u živom pamćenju moć izjednačavanja predstavnika zemaljske moći s onom nebeskom, Božjom. Hitler, Staljin, Tito, Ceaușescu itd. imaju sve prerogative božjega izaslanika da na temelju vlastita položaja određuju sve aspekte života države, bez mogućnosti njihove demokratske promjene na izborima. Drugim riječima, njihova moć izvire iz vladavine svjetovnog Boga.

U prvome je slučaju Bog imao nacionalna obilježja. Kako u fašizmu nema podjele između duhovne i svjetovne vlasti, kako su vjera i država nerazdruživi, temelji su teokracije. Mile Budak u pjesmi *Div planine* o Paveliću pjeva kao o nositelju božanskih prerogativa „Podiže se junak Ante, / pa zagrmi iz visine / kao truba Božje Pravde: Bježite, psine, preko Drine“ (Matan³, 2007, 241).

S druge se strane, u socijalizmu, krenulo prečicom: opijum je, kao i svaki opijat, postao ne zabranjen koliko štetan za zdravlje. Kao na kutijama cigareta upozorenje: pušenje ubija. Ostala je samo apsolutna svjetovna vlast. Na ispražnjeno mjesto sakralnoga i nacionalnoga Boga uskočio je svjetovni Bog – Političar, Diktator, Autokrat, Autoritet, pa čak kasnije, nakon 1991. više ne u socijalizmu, nego u demokraciji i, uvjetno rečeno, Demokrat.

Upravo je to ono što je Sergeja Moskovicija navelo zaključku koji govori o tome da gdje god imamo snažnu vjersku tradiciju i gdje religija nastoji obuhvatiti ili je već zagospodarila javnim, svjetovnim prostorom, tamo se uspješno događa i *transfer*. Od vjerskoga kulta do kulta ličnosti mali je korak, potrebno je samo voljeti Oca. Sasvim frojdovski kaže:

U Boga, ili u oca. Treba, naime, odmah uočiti da taj kult, koji može da ima mnoge varijante, predstavlja prvenstveno i naročito kult očinstva: imamo crkvene oce, očeve nacija, očeve partija i tako dalje. To je stvarna sadržina tobožnjeg kulta pojedinca ili kulta ličnosti (Moskovisi, 1997, 322).

Da bi Otac mogao egzistirati, on se morao fundirati, makar i u dijelu naroda. Da bi se Otac Domovine legitimirao takvim, mora se konsolidirati njegova opća slika. Kako je mit priča o prošlosti prilagođena suvremenosti, tako se njegova neodređenost, multifunkcionalnost lako adaptira gotovo u sve uvjete gdje je naglasak na politikama identiteta.

Mitska priča u sebi ima univerzalnu dramaturšku priču koja simplificira sukobe između dobra (mi) i zla (drugi), reda (poredak) i haosa (opozicija), božanskih (vlastita religijsko-konfesionalna forma) i demonskih sila (druge religijsko-konfesionalne forme), prijatelja (istomišljenici) i neprijatelja (neistomišljenici) (Despotović, 2009, 51).

³ Izvorno je pjesma objavljena u: *Nezavisna Država Hrvatska*, Berlin, izdavač Ante Pavelić, 1/1933–2/1934. Kao i: *Ustaša, Vjesnik hrvatskog ustaškog oslobodilačkog pokreta*, 11/1941, br. 6. 10. 08. 1941.

Mile Budak u pjesmi *Div planine*⁴ paradigmatски uvodi opozicije koje mitska naracija ima. Pavelić je oličenje sukoba sa silama zla (psi) te uvodi distinkciju mi – oni (Hrvati – drugi). Ivo Lendić će direktno cijelu hrvatsku traumatičnu povijest izručiti u *Veliki Četvrtak*⁵, prikazat će put povijesnoga kaosa i konačno uspostavljanje reda za koji je zaslužan Ante Pavelić. Štoviše, osnivanje NDH smješta u kontekst uskrsnuća jer je Slavko Kvaternik preko radija proglasio uspostavu NDH baš za kršćanski blagdan Veliki četvrtak. Jakša Ercegović (*Cantata u proljeće*)⁶ ići će još dalje – Bog poprima nacionalna obilježja, on je Bog Hrvata, dok će Andrija Ilić u *Poglavniku*⁷ vidjeti hrabrog vođu, tvorca ideala, heroja, poslanika u kojega se polaže vjera jer On je „sila, sreća, radost i sloboda!“. I svi drugi pjesnici (August Dermati, Gabrijel Cvitan, Salih Baljić, Vladimir Jurčić, Jelena Šantić itd.) (Matan, 2007, 242–251) u sličnome tonu formiraju sliku svoga Oca. Iz njihovih se pjesama razabire bespogovorno oduševljenje, egzaltacija, sreća što se čitava hrvatska povijest ovjekovječila, uskrsnula u Ocu (: poglavniku) Anti Paveliću. Odveć je to laka poetska simplifikacija i literarno-povijesna banalizacija! Usto i opasna jer, kaže Ljubiša Despotović:

za razliku od mitova teogonijskog, kosmogonijskog ili mitova antropološkog karaktera, koji tematizuju božansku, kosmološku ili antropološku dimenziju ljudskog postojanja, politički mitovi nastoje da oblikuju vrednosni sistem i sistem uverenja ljudi, njihovu percepciju političkog poretka, društvenih odnosa koji u njemu vladaju, karaktera države, političkog autoriteta, hijerarhije moći, karaktera političke vlasti, pripadnosti nacionalnom identitetu i sl. (Despotović, 2009, 49).

Pretpostavka je da većina pjesnika koji posvećuju svoje tekstove nekim značajnim političkim ličnostima svoga prostora i vremena to čine iz „općeg načela kooperativnosti/suradnje“ (Grice, 1975, 41–58) koja govori o tome da vlastiti govor doprinosi općemu govornome smjeru, cilju komunikacije. Promatramo li u tome pragmalingvističkome kontekstu „poetiku ulizivanja“, uvidjet ćemo da se redovito u tekstovima ostvaruju

⁴ *Ustaša, Vjesnik hrvatskog ustaškog oslobodilačkog pokreta*, 11/1941, br. 6, 10. 08. 1941.

⁵ *Hrvatski Alleluja!, Glasnik sv. Ante*, Sarajevo, 36/1941, br. 5–6, svibanj-lipanj 1941, str. 145–146.

⁶ *Hrvatski narod*, Zagreb, 3/1941, br. 63, 16 travnja 1941, str. 7.

⁷ *Hrvatski radio list, Ilustrirani tjednik*, Zagreb, 1/1941, br. 1, 22. 06. 1941.

neka od četiri konverzacijska načela (kvalitete, kvantitete, odnosa, načina) – slijedimo li Gricea. Opredijelimo li se za Austinov koncept govornih činova, u tekstovima toga tipa naglasak biva na ilokuciji. Eksplicitnim performativnim izjavljivanjem ljubavi Mladen Kvesić (Matan, 2007, 367) u tekstu *Dan Hrvata*⁸ postiže da u patetično-stereotipnoj pjesmi ne vidimo te elemente teksta, nego mitsku situaciju povratka velikana te u njemu izjednačavanja osobe i Hrvatske. U sličnom tonu, asertivnom tvrdnjom (Serl, 1991, 114) o rađanju iznimnih povijesnih ličnosti Milivoj Slaviček, autor koji je „popravljao“ hrvatsku himnu, ispjevat će pjesmu Franji Tuđmanu u kojoj će ga prikazati stjecištem hrvatske povijesti koji ima znanje o prošlosti i budućnosti, usporedivim s prorokom, Kristom⁹. Iz navedenih pjesama vidimo da autori Tuđmana smatraju apsolutom, kao što anonimna pjesma kaže „Došao je sam / Sam samcat“¹⁰ te, vele, kako je uspostavio Hrvatsku, a s njom u kontekstu su došli i pojmovi kao što su Krist, uzvišeni genij domovine, molitva¹¹, povijest, budućnost, priroda Hrvatske kao s turističkih razglednica¹² koju gotovo da formira sam Tuđman. Možemo sintetizirati te zaključiti kako je u pjesmama riječ o tradiciji u kojoj se poistovjećuje kršćanstvo i nacionalnost, vjera i država, na čelu s poglavarom, ocem domovine Franjom Tuđmanom, kako mu pjesmu posvećuje Milivoj Slaviček. No, primjetan je i jedan nedostatak. Naime, od poznatih hrvatskih pjesnika Tuđmanu je pjevao samo Milivoj Slaviček, dok su ostali, navedeni u Matanovoj

⁸ „Volimo te Franjo ti hrvatski rode / Ti svoj narod vodiš do slobode / Prošao si muke za svoje Hrvate / Samo takav budi naš rođeni brate.“

⁹ „Moj Franjo Tuđman / Poglavaru moje države. // Rode se, ti ljudi, s vremena na vrijeme / Na stoljeće, gledano statistički – jedan, dvojica / Oni poznaju prošlost, sanjaju budućnost, siju sjeme / koje onda, prije ili kasnije, nikne: budne klica // što se razbukti u urotu, pogibiju, program ili spis / Il, napokon, u gotov čin: u državu – zaštitnicu domovine / I on onda budne novom nadom, vođom kakvim, uostalom, / bijaše i Krist / Jave se i nada i dragost, odlaze, polako, strahovi i tmine // Netko će reći: gle panegirika li kakve već znamo! / U redu. Neka! Znamo i mnoge ljubavne strofe / pa ih uvijek iznova pišemo, uvijek iznova pred fatamorganom / koja sad više to nije: na vratima smo naše epohe!“; Milivoj Slaviček, *Večernji list*, Zagreb, 4. siječnja 1997.

¹⁰ *Tuđman samo, Harahvati, Hrvatsko glasilo*, Dugo selo, br. 4, travanj 2006.

¹¹ Vlatko Majić, *Pjevač pod zemljom. Osvit*, DHK Herceg Bosne, Mostar, 2/1996, br. 1–4.

¹² „Tvoja ravnica pokorna / osjeća oštar kamenjar / jer ovo malo more / zemlja je moja“, Vlatko Majić, *Pjevač pod zemljom. Osvit*, DHK Herceg Bosne, Mostar, 2/1996, br. 1–4.

Povijesti u stihovima (2007.) ili nepoznati, ili anonimni, ili guslari, odnosno narodni pjevači. I Tito i Pavelić, kvantitativno su, i kvalitativno, bolje prošli.

Temeljni razlog prepoznavem u tome što su se pjesnici radije upućivali pjevanju Titu i Paveliću nego Tuđmanu stoga što su njihove simboličko-vrijednosne paradigme radikalno suprotstavljene: prvi se protiv drugoga u stvarnoj borbi borio, to je ujedno bio i narodnooslobodilački i svjetski antifašistički rat, dok se Tuđmanov projekt Hrvatske svodio na tzv. pomirenje ustaša i partizana, sa snažnim naglaskom na „etnototalitarizmu“ (Jović, 2017), dakle – srednji put, koji se s vremenom pokazao neuspješnim. Tito je od Pavelića bolje među pjesnicima prošao i stoga što je povijesno bio na civilizacijski humanističkoj strani, dakle u suprotnosti s fašizmom i nacizmom. A govorimo o za povijest hrvatske književnosti bitnim pjesnicima: Jure Kaštelan, Vladimir Nazor, Gustav Krklec, Slobodan Novak, Vlatko Pavletić, Antun Šoljan, Marin Franičević, Miroslav Feldman, Goran Babić, Dobriša Cesarić, Ivan Goran Kovačić, Ranko Igrić, Anka Žagar, Ljerka Car Matutinović, Ivica Jembrih, Stijepo Mijović Kočan, Mario Suško, Mile Pešorda, i, naravno, prije nego Tuđmanu, Titu je pjevao i Milivoj Slaviček. Razloge zbog kojih netko odluči pjesmu posvetiti nekoj političkoj ličnosti ne mogu do kraja imaginirati, no i oni koji mi padaju na pamet razni su: političko uvjerenje, prigodni trenutak, fascinacija (ljudska, politička, vjerska etc.), povjereni zadatak, interes, strah, pamćenje, hipokrizija, ulizivanje¹³.

Memorija se otrgla od tutorstva fantazije (Ricoeur, 2004, 49), što znači da sjećanje na Tita, Pavelića i Tuđmana nije u domeni stvaranja imaginarnoga svijeta, već potraga za istinom, stoga je i pamćenje spoznajno pitanje (Ricoeur, 2004, 55). Paulu Ricoeuru su sjećanja istinita, vjeruje im, govori o vjernosti sjećanja. Možemo proširiti kontekst – *faithfulness* – vjernost, poštenje, vjerodostojnost. Stoga se putem pjesama čuva, pamti,

¹³ Dušan A. Križanec u deseteračkoj epopeji *Titov životni put* (Radenović, 1968, 9–78) kao malotko u hrvatskoj književnosti posvećuje se ulizivanju. U *Predgovoru* epopeje, iz pera Dobrislava S. Radenovića prvo se govori o piscu, kao čovjeku, ovo: „Njegove karakterne i druge osobine jesu: obrazovan, socijalistički vaspitan, darovit, energičan, skroman i nesebičan, istinoljubiv, druželjubiv i čovjekoljubiv, pošten, plemenit i revolucionaran.“ (Radenović, 1968, 5). Ili, Goran Babić će u pjesmi *Što bi morao komunizam* (Babić, 1979, 70) reći kako on „prozeti morao bi laskavca“.

ne zaboravlja ono što je imanentno pjesmi, u prvome redu njezina emotivna funkcija, tek potom poetska te referencijalna. Pjesme o navedenim povijesnim ličnostima ne mogu se nikako drukčije ni promatrati nego kao povijesni fakti, samim time i kao vjerodostojne činjenice, a upravo stoga što su materijalne, fizičke prisutne, ne može ih se dokinuti. Možda one i pričaju o utopijskoj vrijednosti, ali nisu u zoni fantazme, želi li se imalo biti povijesno korektan. Što ipak ne znači kako potraga za istinom nije potraga za fantazijom. Nije riječ o tome kako se u navedenu korpusu sugerira razlika između imaginarne i simboličke identifikacije kada je jasno kako se putem simboličke identifikacije subjekt uključuje u društvo i ideologiju (Žižek, 2002, 148–157).

Udvornništvo je sastavni dio mitologije svakodnevnog života, svojevršno je to „vjenčanje“ malograđanina s vladajućom klasom. Funkcija je udvornništva da Političaru kao reprezentu vlasti osigura ništa manje nego vječnost. A potrošač mita nije samo Političar nego i čitava njegova svita, pa i puno šire. Zajedno s Ernestom Gellnerom možemo vidjeti kako su za stvaranje i održavanje skupina zaslužna dva presudna katalizatora:

volja, dragovoljno pristajanje i poistovječivanje, odanost i solidarnost s jedne strane, te strah, prinuda, pritisak s druge. Te dvije mogućnosti tvore krajnje polove svojevrsnog spektra. Nekoliko zajednica može biti zasnovano isključivo ili najvećim dijelom na jednoj ili na drugoj, ali one su zacijelo rijetke. Većina postojanih skupina zasniva se na mješavini odanosti i poistovječivanja (na voljnom pristajanju), vanjskih pobuda, pozitivnih ili negativnih, te na nadama i strahovanjima (Gellner, 1998, 73).

Putem pjesama o stvarnim povijesnim ljudima autori su, poznati i nepoznati, iskazivali dvostrukost – vjernost/poštenje/vjerodostojnost vlastitome vrijednosnome kodu ili, naravno, hipokriziju. Hipokrizija označava strategije lukavstva kako bi se nadmudrila ideologija tako što se čini kako subjekti „državnih ideoloških aparata“ čine sve po predviđenim ritualnim „uzancama“. Althusser sažima psihologiju subjekta pred ideologijom:

Oni „prepoznaju“ postojeće stanje stvari [...], da je „zaista tačno da je tako i tako, a ne drugačije“ i da moraju biti poslušni prema Bogu, prema svojoj savesti, svešteniku, de Golu, šefu, inženjeru, da moraju „ voleti bližnjeg svog kao samog sebe“ itd. Njihovo konkretno, materijalno ponašanje je jednostavno upisivanje u život lepih reči molitve: „Neka tako bude!“ (Althusser, 2009, 79).

No, hipokrizija je često neinventivna, stoga i prepoznatljiva¹⁴. Tako je sam obrazac pjesničkoga obraćanja poprilično unificiran. Kod svih navedenih povijesnih ličnosti (Tito, Pavelić, Tuđman) imamo isti/sličan uzorak pjesničkoga obraćanja – apoteostičko uzdizanje čovjeka u razinu božanstva te postojanje mitoloških narativa koji se temelje na glorifikaciji, preuveličavanju, sve u smislu prenaglašavanja nacionalne komponente emancipacije. Mit je imaginaran diskurz koji nema veze sa stvarnošću, no koji je vješto oblikuje, koristi li se kao sredstvo kohezije. Svaki javni diskurz koji mit nastoji instrumentalizirati kako bi istaknuo nadnaravne moći pojedinca kreće se između dvaju polova – izmišljanja i zamišljanja (Anderson, 1990, 17).

Kao što se u Slavičekovoj pjesmi „rađa čovjek / Tuđman jednom u stoljeće“, tako se ne mogu osloboditi usporedbe s jednim drugim „uskrsnućem“ koje se dogodilo u Srbiji 1993. godine. Dok se svaka rasprava oko istinitosti Isusova uskrsnuća uvijek vraća na (ne)vjervanje, dotle se Titovo uskrsnuće događa u značenjima performansa, metafore i slike. Želimir Žilnik u performanceu i filmu *Tito po drugi put među Srbima* (1993.) kršćansku ideju uskrsnuća uvodi u politički i antropološki kontekst postjugoslavenskoga prostora. Tuđman je uskrsnut u pjesmi, Tito je i nakon smrti „realniji“, simulacija uskrsnuća u potpunosti je uspjela – Dragoljub

¹⁴Maestralno je Mirko Božić napisao: „Josip Broz Tito u Jugoslaviji, i u svijetu, označava pojam neprekinute revolucionarne epohe jugoslavenskih naroda i narodnosti, drag i ponosan simbol ljudskih ideala i stremljenja. Tito je socijalistička samoupravna demokratska nestrana Jugoslavija u svijetu, Tito je stvaralac socijalističkog, samoupravnog demokratskog procesa u Jugoslaviji. Njegova je riječ narodna: nikla u dubini narodne duše, klijala u vjekovnim borbama za čovječnošću, izrečena radničkim htijenjima, nošena ljudskom vizijom rada, mira i slobode. Riječ je njegova izraz narodnih mogućnosti i ostvarenja, prožeta njegovim vlastitim neponovljivim stvaralaštvom, dosljednom ljudskom, marksističkom i lenjinskom mišlju. U našim prilikama i uvjetima, u ovoj zemlji, u kojoj još uvijek žilavo žive u glavama mnogih ljudi preživjeli sistemi ljudskih odnosa i proizvodnih snaga, titovska sinteza ne označava samo revolucionarnu epohu u prevladavanju materijalne i kulturne bijede nego i ljudsko upisivanje u povijest svijeta, smisao ljudskog življenja. S Titovih usta riječ znači jednostavno, odlučno, radno, razumno pregnuće. Ona otvara vrata, širi ruke, gradi mostove, stvara dobru volju i vjeru, ohrabruje, ruši međe nepovjerenja i otuđenosti, afirmira ljudsku dimenziju revolucije, njen kontinuitet, bratstvo, jedinstvo i ravnopravnost naroda i narodnosti u Jugoslaviji zbližava ljude i narode. Baš kao i duhovno biće naroda riječ je njegova nadahnutu životom i vizijom čovjeka. Uzajamno prožimanje misli i akcije, Tita i naroda, vrelo je nepresušno naših pobjeda i ostvarenja, u kojima se uvijek potvrdio čovjek kao mjerilo i kao simbol i kao sadržaj i kao cilj“ (Božić, 1975, 80–81).

Ljubičić se šeće gradom, „oko njega se istog trenutka stvaraju grupe ljudi i ulaze u strastvene diskusije. Gotovo svi oni prihvataju igru, žale se na prošla vremena života u Jugoslaviji i krive Tita za sve“¹⁵.

I za kraj: Frederick Winslow Taylor, dok je mjerio produktivnost radnika u čeličani Midvale, stvorio je savršeno kapitalističko usklađivanje između čovjeka i stroja. Izreći će futurističku rečenicu koja odzvanja i sto godina kasnije: „u prošlosti je na prvome mjestu bio čovjek, u budućnosti na prvome mjestu mora biti sistem“¹⁶. Izjava dovoljno oštromna da bi primjenu našla samo u organizaciji proizvodnje. Misao kako je sistem, posredno i država, iznad pojedinca, kolektivitet nasuprot subjektivitetu, lagodno se udomačila i u socijalizmu, Pavelićevu fašizmu, kasnije i u hrvatskoj varijanti demokracije. Kao efikasne ideologije, ali sasvim nedjelotvornih načina proizvodnje. To je ono što se u Jugoslaviji mislilo pod sintagmom „socijalizam s ljudskim licem“, a u Hrvatskoj nakon Domovinskog rata – duhovnom obnovom Hrvatske. I „ljudsko lice“ baš kao i „duhovna obnova“, programirani su još u borbi, bilo ono Titovo, odnosno Tuđmanovo. Duhovna je obnova Hrvatske, kronološki, posljednja u nizu povijesnoga revizionizma. „Duhovna obnova“ je pojam istog značenja kao i izgradnja socijalističkog čovjeka, samo iz različitih vjerskih, političkih, svjetonazorskih pozicija. Kada se u starome Rimu odlučilo nekog značajnika, makar on bio i imperator, izbrisati iz povijesti, a njegovo ime učiniti bez referencije, onda su se ne samo uništavali kipovi i svako pisano mjesto u kojemu se spominje, nego se zatirao, što je eufemizam za ubijanje, čitav njegov rod. Od te, ne potpuno djelotvorne, prakse ostala je ljubav prema kipovima i spomenicima. O rušenju Titovih spomenika, brisanju socijalističkih mitova, kao i knjiga, o razmjerima kulturocida pisao je Ante Lešaja (2012). Usklađivanje pjesnika i „stroja“ ideologije uvijek loše završava po umjetnost. I dok su klasične spomenike uvijek rušili drugi (imperator, vladari, birokrati, masa itd.), u udvorničko-ulizivačkome pjesništvu poeziju kao umjetnost ruše njezini autori.

Ali trauma gubitka (uporišta, vrijednosti, ljepote), nesvjesno, neprekidno opominje kako simbolički činovi razbijanja slika i skulptura vrlo lako prelaze u Realno. Povijest je trauma balkanskih prostora. Neprekidno se vraća,

¹⁵ <http://www.zilnikzelimir.net/sr/tito-po-drugi-put-medu-srbima>. 25.04.2018.

¹⁶ https://en.wikiquote.org/wiki/Frederick_Winslow_Taylor. 4.03.2019.

ponavlja. Skulpture su prave, od mjedi, ali i od riječi kao u pjesmama. A pjesnici, mimo romantizirano-idealizirane slike nositelja „božanstvene djelatnosti“ (Shelley, 1979, 312), šimićevskoga „čuđenja u svijetu“, pokazuju jasne namjere – pragmatičke, ideološke, etičke. Narušavajući auru „bezinteresnosti“ književnika, demonstrirajući vlastitu podložnost „ljudskim, odviše ljudskim“ željama, strastima, interesima, emocijama, politikama, glupostima pa i mladošću, tijekom povijesti često su se pokazivali sasvim nečasnim ljudima, kadšto i sudionicima u najsramočnijim poglavljima hrvatskoga „dugog trajanja“. Njihove su pjesme dokazi da udvorničtvo možda rezultira zemaljskim počastima, ali je šteta nanesena pjesništvu samom – nema više estetičke uzvišenosti božanskoga i lijepoga, već je na djelu svjetovna ispražnjenost od vrijednosti. Ljudskih i umjetničkih.

Literatura

- Altiser, L. (2009). *Ideologija i državni ideološki aparati (Beleške za istraživanje)*. Prev. A. Filipović. Beograd: Karpos.
- Anderson, B. (1990). *Nacija: zamišljena zajednica – razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Prev. N. Lengić i N. Pavlović. Zagreb: Školska knjiga.
- Babić, G. (1979). *Noćna rasa*. Beograd: Nolit.
- Barac, A. (1965). *Bijeg od knjige*. Zagreb: Naprijed.
- Božić, M. (1975). *Titova riječ i djelo*. U: *Zapisi usputni*. Split: Mogućnosti, str. 80–82.
- Carr, N. (2009). *Zaglupljuje li nas Google?* Prev. S. Fabijanić. „Europski glasnik“ br. 14, str. 529–538.
- Despotović, Lj. (2009). *Politički mitovi, nacionalizam, antinacionalizam i demokratija na prostoru bivše Jugoslavije*. U: *Mitovi nacionalizma i demokratija*. Ur. D. Gavrilović, Lj. Despotović, V. Perica, S. Šljukić. Novi Sad – Sremska Kamenica: Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje– Grafomarketing – Fakultet za evropske pravno-političke studije, str. 49–78.
- Gellner, E. (1998). *Nacije i nacionalizam*. Prev. T. Gamulin. Zagreb: Politička kultura.
- Grice, P. (1975). *Logic and conversation*. U: P. Cole, J. Morgan, *Syntax and semantics*. 3: *Speech acts*. New York: Academic Press, str. 41–58.
- Jović, D. (2017). *Rat i mit – Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*. Zagreb: Fraktura.
- Lešaja, A. (2012). *Knjigocid: Uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-ih*. Zagreb: Profil/Srpsko narodno vijeće.
- Matan, B. (2007). *Povijest u stihovima*. „Gordogan“ br. 11–14, str. 106–377.
- Mijović Kočan, S. (1981). *Iz knjige kazivanja*. U: *Kad te zaboli duša – jugoslovenska poezija o Titu (1981.)*. Ur. M. S. Pešić, Beograd: Bigz, str. 82–83.

- Pešić, M. S. (1981). *Kad te zaboli duša*. Beograd: Mladost.
- Slaviček, M. (1997). „Večernji list“ 4. siječnja.
- Moskovisi, S. (1997). *Doba gomile 2*. Prev. N. Bertolino. Beograd: XX vek.
- Radenović, S. D. (1968). *Predgovor*. U: A. D. Križanac. *Titov životni put*. Novi Sad: Nakladom autora, str. 5–7.
- Ricoeur, P. (2004). *Memory, History, Forgetting*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rihtman-Auguštin, D. (1992). *O konstrukciji tradicije u naše dane. Rituali, simboli i konotacije vremena*. „Narodna umjetnost“ br. 29, str. 25–43.
- Serl, Dž. (1991). *Govorni činovi. Ogled iz filozofije jezika*. Prev. M. Đukić. Beograd: Nolit.
- Shelley, B. P. (1979). *Obrana poezije*. U: *Povijest književnih teorija*. Ur. i prev. M. Bekker. Zagreb: SNL, str. 305–314.
- Skarga, B. (2008). *Šta će nam autoriteti?* U: *Antologija poljskog eseja*. Izabr., prev. i prir. B. Rajčić. Beograd: Glasnik, str. 104–108.
- Todorov, C. (1986). *Simbolizam i tumačenje*. Prev. J. Aćin. Novi Sad: Bratstvo-jedinstvo.
- Trape, A., Russel, R., Cotta, S. (1982). *Uvod*. U: A. Augustin. *O državi Božjoj*. Prev. T. Ladan. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. VIII–XCVI.
- Williams, R. (2006). *Analiza kulture*. U: *Politika teorije*. Prev. D. Duda, V. Kirinić. Zagreb: Disput, str. 35–59.
- Žižek, S. (2002). *Sublimni oblik ideologije*. Prev. N. Jovanović, D. Kršić, I. Molek. Zagreb: Arkzin.
- <http://www.zilnikzelimir.net/sr/tito-po-drugi-put-medu-srbima>. 25.04.2018.
- https://en.wikiquote.org/wiki/Frederick_Winslow_Taylor. 23. 6.2019.